

ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ТРАКТАТІВ ЗАХАРІЇ КОПИСТЕНСЬКОГО

Ольга ФЕДЬКО

викладачка

*Українського державного університету науки та технологій
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро
здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
вул. Максима Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0002-5514-9377
fedkoolha1986@gmail.com*

У статті охарактеризовано найважливіші структурні і функціональні особливості трактатів Захарії Копистенського «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621), встановлено їх проблемно-тематичні пріоритети. Наголошено, що на появу творів вплинули як історично-політичні обставини в Україні, так і властиві для епохи українського Бароко прагнення до емоційності, культивування вміння впливати на почуття реципієнта, що виявляється в парадоксальному сполученні поєднувати непеєднане. Теоретико-методологічну базу дослідження становлять праці вітчизняних літературознавців, культурологів та істориків, які дозволяють оцінити трактати Захарії Копистенського у різних контекстах: К. Борисенко, І. Ісіченка, Ю. Ларіна, О. Матушек, Н. Поплавської, Є. Пшеничного, Р. Радишевського, П. Степенькіної, Л. Ушкалова, І. Франка, В. Циганенко. Виокремлено застосовані у трактатах барокові прийоми текстотворення, простежено їх зв'язок з апологетикою. Доведено, що у трактаті «Книга о вѣрѣ единой» висвітлюються питання догматики, таїнств і ритуалів, а також соціальної практики членів християнської церкви. Центральна його ідея – суперечка про первинні догмати. За жанровою специфікою він є унікальним, оскільки в ньому поєднано системний виклад православного віровчення. Зasadничою для всього трактату є мотив єдності віри.

З'ясовано, що основний зміст трактату «Палінодія, або Книга про оборону» – спростування тверджень католицьких авторів про верховну владу Папи Римського над православною церквою. Оскільки твір спрямовано проти книги «Оборона церковної єдності» Лева Крєвзи, віленського уніатського архімандрита, то, відповідно, Захарія Копистенський дотримувався принципу побудови цього твору під час створення «Палінодії», тобто він також складається із чотирьох розділів, яким передують традиційна для тогочасного письменства Передмова. Констатовано, що трактати Захарії Копистенського – це структурно складні тексти (з алюзіями, ремінісценціями), за багат шаровістю яких потрібно відчитати всі наративи.

Ключові слова: *бароко, барокова проза, жанрова своєрідність, міжконфесійний діалог, наратив, риторичні фігури, трактат, художня специфіка.*

GENRE PECULIARITY OF ZACHARIAS KOPISTENSKY'S TREATISES

Olha FEDKO

teacher

Ukrainian State University of Science and Technologies

2 Lazariana str., Dnipro

Graduate of the third (educational and scientific) level of higher education

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 Maxyma Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0002-5514-9377

fedkoolha@gmail.com

The article characterizes the most important structural and functional features of Zacharias Kopystensky's treatises "The Book of the One Faith" (1619–1621) and "Palinodia, or the Book of Defense" (1621) and identifies their problematic and thematic priorities. It is emphasized that their appearance was influenced by both the historical and political circumstances in Ukraine and the desire for emotionality, cultivation of the ability to influence the recipient's feelings, which is characteristic of the Ukrainian Baroque era, which manifests itself in a paradoxical combination of the incongruous. The theoretical and methodological basis of the study is formed by the works of domestic literary critics, cultural critics and historians, which allow us to evaluate the treatises of Zacharia Kopystensky in different contexts, – K. Borysenko, I. Isichenko, Y. Larin, O. Matushek, N. Poplavska, E. Pshenychnyi, R. Radyshevskyi, P. Stepenkina, L. Ushkalov, I. Franko, V. Tsyhanenko.

The baroque textual techniques used in the treatises are highlighted, and their connection with apologetics is traced. It is proved that the treatise "The Book of the One Faith" covers issues of dogma, sacraments and rituals, as well as the social practice of members of the Christian church. Its central idea is the dispute over the primary dogmas. It is unique in terms of its genre specificity, as it combines a systematic presentation of Orthodox doctrine. The motif of unity of faith is fundamental to the entire treatise.

It is found that the main content of the treatise "Palinodia, or the Book of Defense" is a refutation of the Catholic authors' claims about the supreme power of the Pope over the Orthodox Church. Since the work is directed against the book "Defense of Church Unity" by Lev Krevza, the Uniate archimandrite of Vilna, Zacharias Kopystensky adhered to the principle of building this work when creating "Palinodia", that is, it also consists of four sections, preceded by a traditional Preface for the time. It is stated that the treatises of Zacharias Kopystensky are structurally complex texts (with allusions, reminiscences), the multilayered nature of which requires reading all narratives.

Key words: *baroque, baroque prose, genre originality, interfaith dialogue, narrative, rhetorical figures, treatise, artistic specificity.*

Постановка проблеми. Українські барокові трактати (XVII – початок XVIII ст.) – твори, в яких тривали міжконфесійні дискусії щодо з'ясування окремих богословських канонів. Це немалий корпус текстів, які потребують комплексного

дослідження у церковно-суспільному та літературному контекстах. Варто проаналізувати їх риторико-стилістичну організацію, авторський стиль. Ці твори важливі і нині для пошуків національних і духовних орієнтирів кожного українця. Вони також дають можливість простежити спектр і динаміку тогочасних суспільно-культурних стосунків, болючі проблеми епохи. Тому актуальність нашого дослідження впливає як з потреби пошуку нових підходів до аналізу української барокової прози, так і необхідності розглянути кожен текст як невід’ємний складник літератури епохи Бароко. У цьому сенсі доцільним видається дослідження трактатів Захарії Копистенського «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621), які донині, попри їх відносну популярність, не стали об’єктом цілісного вивчення.

Теоретико-методологічну базу нашого дослідження становлять праці вітчизняних літературознавців, культурологів та істориків, які дозволяють оцінити трактати Захарії Копистенського у різних контекстах. Серед наукових праць корисними видалися нам дослідження К. Борисенко [1], І. Ісіченка [2; 3], Ю. Ларіна [4], О. Матушек [5], Н. Поплавської [6], Є. Пшеничного [7], Р. Радишевського [8], П. Степенькіної [9], Л. Ушкалова [10; 11], І. Франка [12; 13], В. Циганенко [14].

Мета статті – схарактеризувати найважливіші структурні й функціональні особливості трактатів Захарії Копистенського та встановити їх проблемно-тематичні пріоритети.

Об’єкт дослідження – трактати «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарії Копистенського.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для епохи українського Бароко властиве прагнення до емоційності, культивування уміння впливати на почуття реципієнта, що виявляється в парадоксальному сполученні поєднувати непоєдане. Ігор Ісіченко у навчальному посібнику «Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.)» наголошує, що після Тридентського собору (1545–1563) «в релігійному житті Європи тривають структурні зміни, що формують атмосферу становлення Бароко» [2, с. 77]. До них дослідник відносить трагедійну Варфоломійську ніч (1572 р.), календарну реформу 1582 р. папи Григорія XVIII, Берестейську унію 1596 р. Ці події висунули перед кожним потребу визначення своєї конфесійної ідентичності, а також посилили в багатонаціональній Речі Посполитій поміж католиками, уніатами та православними доктринальні суперечки, які перейшли у літературну площину. Тому релігійна проблематика продовжує залишатися визначальною у письменстві тієї доби, одним із жанрів якого є богословські трактати, що переважно аргументували правильність віровчення тієї чи іншої церкви, канонічність/неправомірність Берестейської унії, світоглядні суперечності Сходу і Заходу, упереджено трактували деякі історичні події. Наприклад, однією з таких стало хрещення Русі. Щоб аргументувати свої переконання, учасники суперечок зверталися до різноманітних історичних джерел і створювали власні моделі історії хрещення, посилюючи їх розширеними оповідями про походження християнства та історію його поширення на східнослов’янських землях.

Православні орієнтувалися на візантійську патристику, а уніати – на католицькі джерела. Уніати і православні були одностайні щодо її початків. Протистояння стосувалося лише юридичної приналежності Київської Русі: до Константинополя чи до Риму. Уніати, не заперечуючи прийняття християнства з Візантії, намагалися переконати, що в момент християнізації патріарх Константинополя визнавав верховенство папи. Обидва табори пов'язують поширення християнства в Київській Русі з часами Володимира Великого.

Богословські трактати стали важливою сторінкою міжконфесійного діалогу, в основі якого лежить ідея унії церков і поліфонія всіх зв'язаних із цим проблем. Правда, Іван Франко вважав, що дискусія була насичена не тільки доктринальними, а й політичними питаннями, бо у ній «порушено багато сучасних політичних питань, як релігійно-політична толерація, право держави вмішуватися в питання віри і обряду, право патронату та автономії церкви...» [12, с. 230]. Тому можна вважати, що внаслідок такого поєднання богословські трактати набувають нових ознак. Зокрема, посилюється публіцистична спрямованість, чіткіше проявляється суб'єктивність авторського тексту, автор якого уподібнюється учителю, духовному наставнику. На думку С. Плохія, після підписання унії єдиною і безальтернативною стає церква, об'єднана з Римом [15]. У цьому зв'язку у трактатах посилюється мотив збереження старожитної церкви, її догматики, традицій. Все активніше він артикулюється у 20-х роках XVII ст. Після відновлення православної ієрархії в Україні в 1620 році під керівництвом єрусалимського патріарха Феофана церква стикнулася з численними проблемами, які потребували вирішення. Ці виклики включали внутрішню кризу всередині церкви, падіння моральних стандартів серед духовенства, утвердження церкви як єдиного охоронця правдивої віри та Святого Передання, організацію та стандартизацію богослужінь і ритуалів, а також покращення освітнього рівня духовенства. Ці зусилля були так само спрямовані на протидію реформаційним тенденціям усередині православних братств, які прагнули самостійності, індивідуального тлумачення Святого Письма, відступали від православних догматів, таїнств і обрядів. Вирішальну роль у зміцненні Української Православної Церкви відіграло утворення на початку XVII ст. навколо друкарні Києво-Печерської лаври наукового об'єднання найвидатніших тогочасних православних релігійних і освітніх діячів, богословів, літераторів, учених, видавців, художників, меценатів, яке очолив Єлисей Плетенецький. До нього ввійшли Захарія Копистенський, Памво Беринда, Олександр Митура, Тарасій Земка, Лаврентій Зизаній, Гаврило Дорофієвич, Йов Борецький та ін. Лаврський гурток відіграв вагомий роль у відновленні Києва як визначного центру політичної та гуманітарної діяльності у православному секторі Речі Посполитої.

Послідовником Єлисея Плетенецького був Захарія Копистенський – відомий культурний та освітній діяч, богослов, який народився у Перемишлі, ймовірно у 1585 році. Його батько був православним єпископом. Освіту здобув у Львові, можливо, в школі Успенського братства. Часто мандрував давніми православними

монастирями, що допомагали йому в навчанні. У 1616 році переїхав до Києва, вступив до Київського братства і розпочав видавничу та полемічно-літературну діяльність. Сюди його запросив Єлисей Плетенецький, після смерті якого у жовтні 1624 обійняв посаду ігумена Києво-Печерської лаври і керівника лаврського гуртка. Помер у березні 1627 р. Серед творів, до друку яких він долучився, є «Часослов» (1617), «Требник» (1621) та «Книга про істинну єдність православних християн» (1623).

У своїй діяльності як керівник гуртка Захарія Копистенський високо поважав традиції православної церкви, яка після відновлення православної ієрархії в 1620 потребувала підтримки. Його особливо приваблювала рівність і єдність між вірянами, що, на його думку, було необхідними для істинної віри. Відмовою від істини і Бога він вважав будь-які спроби відступити від апостольського, а отже, і Христового вчення. Однак Захарія Копистенський також визнав, що тоді коли божественна істина залишається постійною, людство перебуває у стані постійних змін. Він не засуджував інкорпорацію чужих культурних впливів та світської науки й освіти. Фактично він запропонував комплексну культурно-освітню та філософську програму, яка наголошувала на засвоєнні західноєвропейських наукових досягнень. Він навів нові обґрунтування цієї асиміляції, до яких заохочував своїх читачів, що декорував у авторських передмовах до книг, публікованих у друкарні Києво-Печерської лаври.

З іменем Захарії Копистенського також пов'язують відновлення дискусії у 20-х роках XVII ст. від православних, яка припинилася після публікації «Треносу» Мелетія Смотрицького 1610 року у Вільно. У 1617 році опубліковано твір уніатського апологета Лева Кревзи «Оборона церковної єдності», в якому знову порушується важлива унійна проблема – стверджується спільність Східної Церкви з латинниками. У творі наголошується, що спільними для обох церков є Святе Письмо, наука Отців, розрізняються вони лише обрядами, які взаємно визнаються. У діалог із Левом Кревзою вступає своїми трактатами «Книга о вѣрѣ единой» (1619–1621) та «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарія Копистенський. Гіпотетично можна припустити, що автор ретельно шукав відповіді на суперечливі догматичні питання, які стали актуальними у час, коли навколо Єлесея Плетенецького у Києві гуртувалися талановиті богослови, освітняни, що мали контрреформаційні погляди і шукали різні способи доведення своєї точки зору.

«Книга о вѣрѣ единой» опублікована під псевдонімом ієромонаха Азарії у друкарні Києво-Печерської лаври у 1619–1620 роках. Варто зауважити, що трактат чи не вперше було вписано в літературний контекст українського бароко у 2013 році захистом дисертації Юрія Ларіна «“Книга о вѣрѣ единой” (1619 р.) у контексті ранньої барокової полемічної літератури», в якій здійснено спробу цілісного аналізу поетики апологетичного трактату як явища ранньомодерної української літератури та аргументовано, що автором пам'ятки є Захарія Копистенський. Зосереджено увагу на риторичних фігурах, які автор використовує у творі,

окреслено коло теологічних й етнокультурних проблем, що цікавлять Захарію Копистенського, «розкрито джерельну базу твору, схарактеризовано жанрові типи вставних новел, способи їх художнього засвоєння й інтерпретації, емоційний складник взаємин автора й читача» [4, с. 17]. Нині ми маємо змогу користуватися оцифрованою версією стародруку цього твору, розміщеною на ресурсі НБУ імені В.І. Вернадського *Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини* [16]. У творі висвітлюються питання догматики, таїнств і ритуалів, а також соціальної практики членів християнської церкви. Центральна його ідея – суперечка про первинні догмати, зокрема про божественну трійцю. Погляди Копистенського на цю тему були сформульовані різними теоріями неоплатонізму та апофатичного богослов'я, включаючи ареопагітику та пізніші праці візантійської неоплатоніки, які підтримували ідею, що Святий дух також походить від Сина.

Подібної позиції щодо віри дотримувалися і острозькі книжники наприкінці XVI ст. Основний аспект їх конфесійної позиції – захист православних від нападів єзуїтів. Свої дискусії проти опонентів вони спрямовували на виокремлення найважливіших догматичних розбіжностей. Василь Суразький, наприклад, у трактаті «О єдиной вере», опублікованому в Остозькій друкарні 1588 року, переконує слухачів, що православні повинні триматися тієї віри, яка вийшла з Єрусалиму. Іван Франко вважав, що автор орієнтувався на писання Діонісія Ареопіта, в яких були аргументовані докази про походження віри християнської не з Риму, а з Єрусалиму [12, с. 55].

За жанровою специфікою трактат Захарії Копистенського «Книга о вѣрѣ единой» є унікальним, оскільки в ньому поєднано системний виклад православного віровчення. Зasadничим для всього трактату є мотив єдності віри. Принциповою для православних була проблема походження Святого Духа. Тому вони розглядаються у двох перших великих розділах твору. Тут також розглянуто проблеми про опрісноки. У третьому розділі «Наука» з'ясовуються питання про примат Папи Римського в християнській Церкві. Наступними проблемами у догматичній системі Захарії Копистенського є роздуми про причастя, хрест, піст, у яких узагальнюється думка всієї конфесії, адже він бачить своє призначення у відданому служінні православним та збереженні апостольської чистоти православного обряду. За допомогою аргументів, які запозичує з авторитетних творів, спростовує погляди на ці проблеми католиків та протестантів. Автор детально аналізує догматичні розходження із протестантами, яких він не вважав гідними опонентами. Важливим джерелом істини для вирішення тих чи інших суперечливих питань він вважає Біблію, писання Отців Церкви.

Захарія Копистенський постійно звертався до філософських проблем, пов'язаних з розумінням природи і явищ, співвідношення душі і тіла, особистості, волі, свободи волі, демонструючи при цьому антиномічність метафізичного мислення, де Бог розглядається як єдиний, духовний, трансцендентний, а також як різноманітність, втілення сутності. Одним із провідних мотивів трактату є полемічні роздуми навколо основного догмату – божественної трійці. Виходячи із визнання

унікальної, непізнаваної та світлоносної еманційної природи божества, витлумачених з позицій неоплатонізму та апофатичного богослов'я з широким використанням ареопагітики, творів пізніших візантійських неоплатоніків, Захарія Копистенський доводить, що Святий Дух також походить від Сина.

Відстоюючи свої погляди, він звертався не тільки до Біблії, а й до творів католицьких апологетів (Т. Беди, Т. Аквінського, В. Платіни, П. Скарги), західних істориків (Ц. Баронія, Б. Кромера, М. Стрийковського), представників Реформації (М. Лютера, Т. Кальвіна, Я. Гуса, Л. Социна, С. Будного, М. Чеховича), а також неодноразово посилається на твори Василя Великого, Юстина Філософа, Кирила Олександрійського, Афанасія Великого, Кіпріана Карфагенського, Іринія Ліонського, Григорія Чудотворця, Діонісія Ареопагіта та ін. Ці джерела стали для автора зразковим матеріалом для вироблення своїх прийомів ведення полеміки.

За тематикою та використанням художніх прийомів «Книга о вѣрѣ единой» Захарії Копистенського перегукується не тільки з полемічними трактатами першої половини XVII ст., а й усією українською бароковою прозою (проповідями, козацькими літописами, житіями). На думку Ю. Ларіна, твір «відзначається бароковою риторичністю, кількістю та якістю стилістичних засобів, які використовував полеміст. У цьому апологетичному трактаті можна виявити багато риторичних фігур, у тому числі: фігур думки, слів, поєднань фігур слів і фігур думки» [4, с. 13].

Трактатом «Палінодія, або Книга про оборону» (1621) Захарія Копистенський продовжив дискусію, яка велася богословами і у 20–30-х роках XVII ст. після відновлення правового статусу Київської митрополії, щодо пошуків найправдивіших основ для виведення концепцій прийнятності/неприйнятності рішень Берестейської унії. Використовуючи різноманітні історичні джерела для підтвердження своїх аргументів, він виробив у цьому творі власні версії цієї проблеми, основним змістом яких є спростування тверджень католицьких авторів про верховну владу Папи Римського над усіма католицькими і православними церквами, засудження намагань Ватикану всіма засобами поширювати католицтво серед людей православної віри. Оскільки твір спрямовано проти книги «Оборона церковної єдності» Лева Кревзи, віленського уніатського архімандрита, то, відповідно, Захарія Копистенський дотримувався принципу побудови цього твору під час створення «Палінодії», тобто він складався із чотирьох розділів, яким передувала традиційна для тогочасного письменства Передмова. Найдовшим і найповнішим був другий розділ, значна частина якого присвячена авторській інтерпретації тих історичних фактів, про які неодноразово згадували його попередники, як православні, так і католики. Тут він пропонує свою модель історії розподілу церков. У третьому розмірковує над історією православної церкви, виокремлюючи факти, що демонструють її незалежність від римської. Четвертий розділ становлять додатки, які є конспектами на різні теми.

У Передмові наголошував, що його твір написано із докладанням великої праці, а матеріал брав не лише з Біблії, а й з багатьох інших джерел: «То так одправивши о той Книзі, відай чительнику, же в благодаті божой з працею великою

написана єст, доводячи з письма святого, старого і нового тестаменту, і з поважних теологов, і з певних авторів і істориків речі[й] ісправній виражених. Которая то книга през мудрих і в письмі святом біглих, котрим подавана була, читана, пробувана і поправлена була. А над то под розсудок совершеннійших святой апостольської церкві подається» [17]. Виступаючи проти католицьких апологетів, він продемонстрував глибоку вченість у богословській літературі, а список його джерел, які він використовував, подав у кінці передмови («Каталог книг учителев которих ся до тоей книги уживало»). Він налічує більше ста позицій.

Така об'ємна джерельна база сприяла дослідженню цілої низки важливих для тогочасного життя політико-соціальних та історико-культурних проблем, особливо розвитку писемності, книжності, освіти слов'янських народів, взаємодії їхніх культур, чим засвідчив глибоку повагу і толерантність до сербів, чехів, словаків, поляків, болгар.

У відповідь на твердження католицьких авторів про малоосвіченість і неосвіченість слов'янських народів Захарія Копистенський наводить кілька імен, які достойно представляють візантійсько-слов'янську культуру і освіту. Крім розповіді про Кирила і Мефодія, яка подається у кількох розділах твору, він також цитує відомих богословів і вчених XII–XVI ст. Максима Грека, Артемія, своїх сучасників Стефана Зизанія, Леонтія Карповича. Крім того, Копистенський зазначає, що наука, якою хвалилися латиняни, мала грецьке походження. Виходячи з цього, богослов зазначає, що, беручи науку від латинян, ми, по суті, повертаємо свою науку. Допускав використання праць античних авторів поряд з християнськими. У його праці трапляються цитати із праць грецьких та римських мислителів, істориків та державних діячів. Не заперечував він і необхідності вивчення світських наук, хоча й визнавав примат справжньої внутрішньої духовності, а не зовнішньої мирської мудрості.

Слідуючи літописній традиції, він виводить походження слов'ян від біблійного Яфета, підкреслюючи, що народ цей славний тому й отримав назву «слов'янин». На думку Захарії Копистенського, це споріднені народи, які могли б жити в злагоді та мирі, якби унія не роз'єднала їх, завдавши великої шкоди. Неабиякого значення надано у трактаті проблемі хрещення Русі, що аргументувала окремішність православної церкви від Риму. Він виклав ідею чотирикратного хрещення, спростовуючи позицію опонента. Для цього використав інтерпретацію літописної розповіді про місію апостола Андрія до Київської Русі, підкреслюючи його тривале перебування на пагорбах Києва, щоб переконати, що Православна Церква не підпорядкована Папі Римському. Цей топос виокремлений Захарієм Копистенським задля артикуляції статусу апостола Андрія як першого патріарха Константинопольського та підтвердження вибору його першим апостолом (і отже, початковим) Ісусом Христом. Крім того, полеміст стверджував, що Андрій був старшим братом Петра і тому мав право на перше місце в ієрархії апостольства. Висловлюється твердження, що походження Київської митрополії та Києва пов'язане зі сповненням благословення та пророцтва Андрія на Київських горах.

Цікавим композиційним елементом «Палінодії» є розповідні відступи. Взірцем якої є містифікована промова Яна Щенсного Гербурта на варшавському сеймі, яку поміщено наприкінці другої частини. Основним її мотивом є докір промовця за поунійні сварки між двома народами. Н. Поплавська вважає, що це «своєрідна авторська містифікація твору польського письменника і громадського діяча, який прихильно ставився до українців та їх потреб, «Zdanie o narodzie Ruskim». Захарія Копистенський навмисне подав перекладений текст українськими словами-кальками, намагаючись не втратити враження достовірності виступу свого героя...» [6, с. 198]. Пафосний тон трактату, динамічності надають панегіричні характеристики князю Костянтину (Василію) Костянтиновичу Острозькому

(«О пресвітлом і преславном Василію, князяті Острозьком, воєводі Київськом»), його сину Янушу («О князяті Острозьком, каштеляні краковськом»), які поміщено у IV частині твору (розділу II, артикул 3), різні сатиричні фрагменти із залученням народних паремій. Це засвідчує реалізацію риторичних прийомів у творі. Є. Пшеничний зазначав, що Захарія Копистенський у «Палінодії» «щедро використовує риторично-патетичні засоби, які сприяють концентрації читацької уваги, глибшому осмисленню сказаного автором. Він часто послуговується безпосереднім звертанням до читача, коли говорить про речі, надзвичайно важливі, котрі той конче мусить знати» [7, с. 10–11].

Висновки. Узагальнюючи, зазначимо, що трактати Захарії Копистенського – це структурно складні тексти (з алюзіями, ремінісценціями), різновимірні, за багатшаровістю яких потрібно відчитати всі наративи. Богослов заглиблюється у складні відносини між філософією та релігією, бездоганно вплітає у свої твори імена давньогрецьких і римських мислителів, істориків і державних діячів, допускає використання античних авторів поряд з християнськими творами. Однак, визнаючи важливість світських наук, він твердо вірить, що справжня внутрішня духовність перевершує світську мудрість. Сьогодні важливо правильно розшифрувати всі коди і сенси підтексту, закладеного як в усіх барокових трактатах, так і Захарії Копистенського зокрема, через розуміння яких можна заглибитись у розуміння своєї національної ідентичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борисенко К. *Prosimetrum* в українській літературі барокової доби. Донецьк : Норд-Прес, 2008. 124 с.

2. Ісіченко І. Історія української літератури: епоха Бароко (XVII–XVIII ст.). Львів : Святогорець, 2011. 568 с.

3. Ісіченко Ю. Українська барокова проза в пошуку літературної моделі початків східнослов'янської історії. *Писемність Київської Русі і становлення української літератури*. Київ : Наук. думка, 1988. С. 184–205.

4. Ларін Ю.В. «Книга о вѣрѣ единой» (1619 р.) у контексті ранньої барокової полемічної літератури : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2013. 19 с.

5. Матушек О. Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського Бароко. Харків : Майдан, 2013. 360 с.
6. Поплавська Н. Полемісти. Риторика. Переконавання (Українська полемічно-публіцистична проза кінця XVI – початку XVII ст.). Тернопіль : ТНПУ, 2007. 379 с.
7. Пшеничний Є. Захарія Копистенський. Життя і творчість : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. : 10.01.01 «Українська література». Київ, 1994. 17 с.
8. Радишевський Р. «Літос» і духовна спадщина Петра Могили. *Петро Могила. Літос*. Київ : Талком, 2018. 656 с.
9. Степенькіна П. «Палінодія» Захарії Копистенського як історичне джерело і пам'ятка української історіографії XVII ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. Київ, 2005. 18 с.
10. Ушкалов Л. Світ українського бароко. Харків : Око, 1994. 112 с.
11. Ушкалов Л. Феномен української полемічної літератури. *Слово і час*. 2000. № 10. С. 16–22.
12. Франко І. Іван Вишенський і його твори. *Зібрання творів: У 50-и т.* Київ : Наукова думка, 1981. Т. 30. С. 7–211.
13. Франко І. Історія української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського. *Зібрання творів: У 50-и т.* Київ : Наукова думка, 1983. Т. 40. С. 7–370.
14. Циганенко В. Образ князя Володимира Великого на сторінках Густинського літопису й «Палінодії» Захарії Копистенського. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2013. 28. С. 149–153.
15. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. Київ : Критика, 2005. 496 с.
16. Копистенський Захарія. Книга о вірі единой, святои апостолскои церкве. Київ : Друкарня Києво-Печерської лаври, 1620. [4], 317, 308 с.; 4°. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_ir/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002122.
17. Копистенський Захарія. Палінодія. *Ізборник*. URL: http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm.

REFERENCES

1. Borysenko, K. (2008). *Prosimetrum v ukrains'kij literaturi barokovoi doby*. Donetsk: Nord-Pres, 124 s.
2. Isichenko, I. (2008). *Istoriia ukrains'koi literatury: epokha Baroko (XVII – XVIII st.)*. L'viv: Sviatohorets', 568 s.
3. Isichenko, Yu. (1988). *Ukrains'ka barokova proza v poshuku literaturnoi modeli pochatkiv skhidnoslov'ians'koi istorii*. Pysemnist' Kyivs'koi Rusi i stanovlennia ukrains'koi literatury. Kyiv: Nauk. dumka, 1988. S. 184–205.
4. Larin, Yu. V. (2013). «Книга о вѣрѣ единой» (1619 r.) u konteksti rann'oi barokovoi polemichnoi literatury: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01. Kharkiv. nats. un-t im. V.N. Karazina. Kharkiv. 19 s.

5. Matushek, O. (2013). Propovidi Lazaria Baranovycha v dyskursi ukrains'koho Baroko. Kharkiv: Majdan, 360 s.
6. Poplavs'ka, N. (2007). Polemisty. Rytoryka. Perekonuvannia (Ukrains'ka polemichno-publitsystychna proza kintsia XVI – pochatku XVII st.). Ternopil': TNPU, 379 s.
7. Pshenychnyj, Ye. (1994). Zakhariia Kopystens'kyj. Zhyttia i tvorchist': avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.01.01 «Ukrains'ka literatura». Kyiv, 17 s.
8. Radyshevs'kyj, R. (2018). «Litos» i dukhovna spadschyna Petra Mohyly. Petro Mohyla. Litos. Kyiv: Talkom, 656 s.
9. Stepen'kina, P. (2005). «Palinodiia» Zakharii Kopystens'koho iak istorychne dzherelo i pamiatka ukrains'koi istoriohrafii XVII st.: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. istor. nauk. Kyiv, 18 s.
10. Ushkalov, L. (1994). Svit ukrains'koho baroko. Kharkiv: Oko. 112 s.
11. Ushkalov, L. (2000). Fenomen ukrains'koi polemichnoi literatury. Slovo i chas. № 10. S. 16–22.
12. Franko, I. (1980). Ivan Vyshens'kyj i ieho tvory. Zibrannia tvoriv: U 50-y t. Kyiv: Naukova dumka. T. 30. S. 7–211.
13. Franko, I. (1983). Istoriiia ukrains'koi literatury. Chast' persha. Vid pochatkiv ukrains'koho pys'menstva do Ivana Kotliarevs'koho. Zibrannia tvoriv: U 50-y t. Kyiv: Naukova dumka. T. 40. S. 7–370.
14. Tsyhanenko V. (2013). Obraz kniazia Volodymyra Velykoho na storinkakh Hustyns'koho litopysu j «Palinodii» Zakharii Kopystens'koho. *Filolohichni nauky. Literaturoznavstvo*. 28. S. 149–153.
15. Plokhij, S. (2005). Nalyvajkova vira: Kozatstvo ta relihiia v rann'omodernij Ukraini. Kyiv: Krytyka, 496 s.
16. Kopystens'kyj Zakhariia. Knyha o viri iedynoj, sviatoy apostolskoy tserkve. Kyiv: Drukarnia Kyievo-Pechers'koi lavry, 1620. [4], 317, 308 ts.; 4°. Retrieved from: http://irbisnbuv.gov.ua/tsgibin/irbis_ir/tsgiirbis_64.ekhe?Z21ID=&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&Ts21TsOM=S&S21TsNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=00002122.
17. Kopystens'kyj Zakhariia. Palinodiia. Izbornyk. Retrieved from: http://litopys.org.ua/old17/old17_03.htm.